

Comparative Study of Balochi Embroidery Art of Iran and Pakistan, Regarding Motifs Design, Color Combination and Sewing Techniques*

Fatemeh Saedi¹ iD, Marziyeh Ghasemi^{**2} iD, Sakine Khatoon Mahmoodi³ iD

¹ Master of Art Research, Department of Art Research, Faculty of Art and Architecture, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran.

² Assistant Professor, Department of Art Research, Faculty of Art and Architecture, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran.

³ Assistant Professore, Department of Art Research, Faculty of Art and Architecture, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran.

(Received: 24 Dec 2022; Received in revised form: 14 Apr 2023; Accepted: 29 Apr 2023)

Balochi embroidery is one of the most famous traditional arts among the Baloch people living in Iran and Pakistan. It is of great importance as a national art in the two country. The people of these two regions have the same culture in terms of Balochi embroidery, but the design and technique distinctions in different regions of Balochistan has led to the geographical expansion of this art and high diversity in terms of motifs and methods of execution. The existence of territorial borders and the lack of familiarity with the way of sewing and processing patterns, make it necessary to conduct independent research in this regard. Accordingly, the current research, which was carried out in a descriptive-analytical way and based on field and library studies, seeks to answer the following questions: What are the similarities between the sewing method and pattern design in balochi embroidery of Iran and Pakistan? And what are the most important differences in this field? In order to better investigate this issue, the studied samples were selected among forty common sewing techniques in the main Balochi embroidery centers in the Balochistan of Iran and Pakistan, which have been collected in the form of non-random and purposeful sampling. The selection criterion of these works was the patterning, coloring and sewing method, and consequently a comparative study has been done. The findings indicate that although there are significant similarities, the sewing technique and the way of performing the pattern on the background fabric make it possible to differentiate between the Balochi embroidery of these two countries. Also, the counting of warp and woof in Iranian balochi embroidery, which is considered a kind of skillful sewing, has established a special artistic special feature. The traditional colors based on the seven-color rule are the same in both lands, with the

difference that in the northern parts of Iran's Balochistan, dark red is more common and in the southern parts, bright red, orange, and yellow colors are more common. Monochrome patterns or fancy color schemes, known in the local dialect as youth colors, are seen in the needlework of both countries. In the art of Balochi embroidery, geometric motifs have the highest position; However, in some cities of Balochistan, Pakistan, including Karachi, due to the proximity and influence of Indian tradition, most of the patterns have moved away from the abstract state, towards non-geometric and Banarasi motifs. Also, the overall form of the dress is the same among the Baloch women of Iran and Pakistan, but there are differences in the density of motifs and the tendency to be minimal between the Balochi embroidery art of these two lands. In Balochistan of Iran, the designs are more intensive, but in Balochistan of Pakistan, they give more importance to minimal designs

Keywords

Balochi Embroidery, Balochi Motifs, Sewing Technique, Color Combination.

Citation: Saedi, Fatemeh; Ghasemi, Marziyeh, & Khatoon Mahmoodi, Sakine (2023). Comparative study of Balochi embroidery art of Iran and Pakistan, regarding motifs design, color combination and sewing techniques, *Journal of Fine Arts: Visual Arts*, 28(3), 101-113. (in Persian) DOI: <https://doi.org/10.22059/jfava.2023.352679.667023>

*This article is extracted from the first author's master thesis, entitled "A comparative study of sewing techniques and patterns in Baloch needlework in Iran and Pakistan" under the supervision of the second author and the advisory of third author at the uUniversity of Sistan and Baluchistan.

** Corresponding Author: Tel:(+98-915) 1915836, E-mail: mghasemi1505@arts.usb.ac.ir

مقایسه هنر بلوچی دوزی ایران و پاکستان از نظر شیوه نقش پردازی، رنگ‌بندی و تکنیک‌های دوخت*

فاطمه ساعدی^۱، مرضیه قاسمی^{۲*}، سکینه خاتون محمودی^۲

^۱ کارشناسی ارشد پژوهش هنر، گروه پژوهش هنر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.
^۲ استادیار گروه پژوهش هنر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.
^۲ استادیار گروه پژوهش هنر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.
 (تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۱۰/۰۳، تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۱/۲۵، تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۲/۰۲/۰۹)

چکیده

بلوچی دوزی از مشهورترین هنرهای سنتی در میان اقوام بلوچ ساکن در ایران و پاکستان است. مردم این دو خطه در بحث بلوچی دوزی دارای فرهنگ یکسانی هستند اما تمایز بین طرح و تکنیک در مناطق مختلف بلوچستان موجب گستردگی جغرافیای این هنر و تنوع بالا به لحاظ نقوش و نحوه اجرا گشته است. بر این مبنا پژوهش حاضر به شیوه توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای، در پی پاسخگویی بدین پرسش‌ها است که: میان شیوه دوخت و طراحی نقوش در بلوچی دوزی ایران و پاکستان چه شباهت‌هایی وجود دارد؟ و مهم‌ترین تفاوت‌های موجود در این عرصه کدام‌اند؟ برای بررسی بهتر، نمونه‌ها به شیوه انتخابی از میان چهل تکنیک دوخت رایج در مراکز عمده بلوچی دوزی ایران و پاکستان برگزیده شدند. سپس با در نظر گرفتن سه شاخصه اساسی؛ نقش پردازی، رنگ‌بندی و تکنیک اجرا با رویکرد تطبیقی مقایسه‌ای میان آن‌ها صورت گرفت. یافته‌ها نشان‌گر آن است که با وجود شباهت‌های چشمگیر میان بلوچی دوزی ایران و پاکستان، تکنیک دوخت و شیوه اجرای نقوش بر روی پارچه، ایجاد تمایز میان بلوچی دوزی‌های این دو کشور را امکان‌پذیر می‌سازد. همچنین شمارش تاروپود در بلوچی دوزی ایران که نوعی مهارت دوخت تلقی می‌شود، سلیقه هنری خاصی را در این آثار رقم زده که وجه ممتاز این هنر در ایران است.

واژه‌های کلیدی

بلوچی دوزی، نقوش بلوچی، تکنیک دوخت، ترکیب رنگ.

استناد: ساعدی، فاطمه؛ قاسمی، مرضیه و محمودی، سکینه خاتون (۱۴۰۲)، مقایسه هنر بلوچی دوزی ایران و پاکستان از نظر شیوه نقش پردازی، رنگ‌بندی و تکنیک‌های دوخت، نشریه هنرهای زیبا: هنرهای تجسمی، ۲۸(۳)، ۱۰۱-۱۱۳. DOI: <https://doi.org/10.22059/jfava.2023.352679.667023>

*مقاله حاضر برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «بررسی تطبیقی نقوش و تکنیک‌های دوخت در هنر بلوچی دوزی ایران و پاکستان» می‌باشد که با راهنمایی نگارنده دوم و مشاوره نگارنده سوم در دانشگاه سیستان و بلوچستان ارائه شده است.

**نویسنده مسئول: تلفن: ۰۹۱۵۱۹۱۵۸۳۶، E-mail: mghasemi1505@arts.usb.ac.ir

مقدمه

و به‌منظور حفظ هویت ملی این هنر، لازم است که ظرایف موجود در سوزن‌دوزی بلوچ تبیین گردیده و تفاوت‌های آن از سایر مناطق هم‌جوار شناسانده شود. این پژوهش با مطالعه‌ای تطبیقی میان نقش‌ها، رنگ‌ها و تکنیک‌های دوخت در سوزن‌دوزی ایران و پاکستان به کندوکاو در این باره پرداخته و در پی پاسخگویی بدین پرسش‌های اساسی است که: شیوه دوخت، رنگ‌پردازی و نقش‌پردازی در بلوچی دوزی‌های ایران و پاکستان دارای چه ویژگی‌هایی است؟ عمده‌ترین وجه تمایز بلوچی دوزی ایران از بلوچی دوزی پاکستان کدام است؟

شهرت سوزن‌دوزی بلوچ که امروزه مرزهای سرزمینی‌رادنوردیده، سبب توجه روزافزون هنرپژوهان به این هنر قومی گردیده است. اقوام پراکنده بلوچ در سرزمین‌های ایران، افغانستان و پاکستان از تولیدکنندگان عمده محصولات سوزن‌دوزی می‌باشند. مقایسه نقش‌مایه‌ها در این نواحی، نشان می‌دهد که بین سوزن‌دوزی بلوچی ایران و پاکستان قرابت بیشتری وجود دارد اما توجه به برخی جزئیات در شیوه نقش‌پردازی و نحوه اجرای طرح، نشان‌گر تفاوت‌هایی در بلوچی دوزی ایران و پاکستان است. با توجه به اهمیت سوزن‌دوزی بلوچ به‌عنوان هنری ارزشمند که می‌تواند به جایگاه یک هنر ملی ارتقاء یافته و نقش مؤثری در تعاملات هنر جهانی ایفا کند

روش پژوهش

روش انجام پژوهش، توصیفی-تحلیلی است و با رویکرد تطبیقی انجام گرفته است. گردآوری اطلاعات به دو صورت کتابخانه‌ای و میدانی انجام گرفته است. با توجه به محدودیت‌های موجود برای گردآوری نمونه‌های سوزن‌دوزی و اطلاعات مورد نیاز به‌خصوص در زمینه بلوچی دوزی در پاکستان، داده‌های تحقیق با سفر به مناطق مختلف بلوچستان ایران و برقراری ارتباط با مردم بلوچستان پاکستان به‌صورت حضوری و آنلاین به دست آمده‌اند و بسیاری از اطلاعات براساس مشاهدات میدانی و مصاحبه مستقیم نیمه‌ساختار یافته با هنرمندان و اساتید بلوچ در زمینه فرهنگ و هنر بلوچستان تدوین شده است. عکس‌برداری از نمونه‌ها، ضبط مکالمات و یادداشت‌برداری از ابزارهای گردآوری اطلاعات هستند. جامعه آماری شامل ۴۰ نمونه سوزن‌دوزی است که از مراکز عمده سوزن‌دوزی در منطقه بلوچستان پاکستان یعنی: شهرهای پنجگور، تربت، کویته^۱، بلیده^۲، کلات^۳ و کراچی^۴ مرکز بزرگ تولید محصولات سوزن‌دوزی ایران یعنی: شهرهای سراوان، ایرانشهر، چابهار و ایرندگان، به‌صورت نمونه‌گیری غیرتصادفی و هدفمند جمع‌آوری شده‌اند. معیار انتخاب این آثار چگونگی نقش‌پردازی، رنگ‌بندی و شیوه دوخت بوده است. سپس آثار منتخب به لحاظ کیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و در پایان یافته‌های پژوهش با ترسیم نمودار و جدول مقایسه گردیده‌اند.

پیشینه پژوهش

در زمینه هنر بلوچی دوزی در ایران و پاکستان، پژوهش‌هایی در قالب مقاله و پایان‌نامه به معرفی و تقسیم‌بندی نقوش سوزن‌دوزی بلوچ پرداخته‌اند که می‌توان آن‌ها را در دو بخش سوزن‌دوزی بلوچ ایران و پاکستان مورد ملاحظه قرار داد.

در بخش ایران: گلناز کشاورز مونا عزیز و مهسا منصوری در مقاله «نقوش هندسی در سوزن‌دوزی بلوچ»، (دوفصلنامه رجشمار، ۱۳۹۹، شماره ۱) نقوش را از لحاظ هندسی تقسیم کرده و زیبایی‌شناسی هنر بلوچی دوزی را بر مبنای مثلث دانسته‌اند. آنها هیتا مقبلی و فاطمه شیرعلی‌بان در مقاله «نقش‌مایه‌های به‌کاررفته در هنر سیستان و بلوچستان (مطالعه موردی سفال، دستبافته‌ها، رودوزی‌ها، زیورات)»، (مطالعات تطبیقی هنر، ۱۳۹۵، شماره ۱۱) بیان کرده‌اند که انعکاس طبیعت و پدیده‌های زندگی باعث بالارفتن تنوع نقوش در هنر بلوچی دوزی شده است و نقوش بلوچی دوزی را به چهار دسته نقوش هندسی، گیاهی، حیوانی و طبیعی،

تقسیم کرده‌اند و دلیل بالا بودن تنوع نقوش را انعکاس طبیعت و پدیده‌های زندگی دانسته‌اند. امیر نظری، ایمان زکریایی کرمانی و مهرنوش شفیعی سرارودی در مقاله «مطالعه تطبیقی نقوش سفالینه‌های کلپورگان با نقوش سوزن‌دوزی بلوچ»، (مطالعات تطبیقی هنر، ۱۳۹۳، شماره ۸) به بررسی تطبیقی نقوش در دو هنر سفال‌گری و سوزن‌دوزی بلوچ پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که نقوش هندسی در هر دو هنر مشترک بوده و ریشه در باورهای قوم بلوچ دارد. سید رسول موسوی حاجی، سکینه‌خاتون محمودی و مرضیه قاسمی در مقاله «پوشاک محلی بلوچ‌ها و پیوستگی آن با هویت ملی»، (مطالعات ملی، ۱۳۹۳، شماره ۱) به این نتیجه رسیده‌اند، که لباس محلی مردم بلوچ، سندی بر هویت مردمان این منطقه است و ارتباط مستقیمی با فرهنگ و نحوه زندگی قوم دارد. مرضیه قاسمی، سکینه‌خاتون محمودی و سید رسول موسوی حاجی در مقاله «ساختار صوری نقوش طبیعی در سوزن‌دوزی زنان بلوچ (با تأکید بر نمونه‌های شهرستان سراوان)»، (نگره، ۱۳۹۲، شماره ۲۷) مبنای نقوش و طرح‌های سوزن‌دوزی‌های سراوان را اصول هندسی دانسته که با طبیعت و نگرش فرهنگی مردمان منطقه در ارتباط است. زیور دکالی و زینت دکالی در مقاله «هنر سوزن‌دوزی زنان بلوچ»، (فرهنگ مردم، ۱۳۸۵، شماره ۱۷) به معرفی نقوش سوزن‌دوزی بلوچ، رنگ‌بندی و پارچه‌های مناسب این هنر پرداخته و به‌صورت مختصر به سوزن‌دوزی‌های ایران و پاکستان اشاره داشته است.

در بخش پاکستان: اسلم اورنگ زیب در مقاله «سوزن‌دوزی بلوچی»، (بلوچستانیات دانشگاه بلوچستان کویته، ۲۰۱۷، شماره ۶) به تاریخچه، معرفی مفاهیم و تکنیک‌های دوخت بلوچ پرداخته، از بلوچی دوزی به‌عنوان هنری جهان‌پسند که منتقل‌کننده پیام مهمان‌نوازی و صلح در فرهنگ بلوچ بوده و جایگاه ویژه‌ای در صادرات پاکستان دارد، یاد کرده است. محمد صدیق و بشیر کاکار در مقاله «پارچه‌های تزئین‌شده با دست، قابلیت پذیرفتنی برای توانمندسازی زنان خانه‌دار در بلوچستان»، (بلوچستانیات بلوچستان دانشگاه بلوچستان کویته، ۲۰۱۷، شماره ۳۶) ضمن معرفی محصولات بلوچی دوز، نقوش و رنگ‌بندی این آثار را نیز مورد ملاحظه قرار داده و سپس به جایگاه این هنر در بازارهای داخلی و بین‌المللی صنایع دستی پرداخته‌اند. اما در خصوص مقایسه بلوچی دوزی ایران و پاکستان، پژوهش مستقلی مشاهده نشد.

مبانی نظری پژوهش

بلوچستان ایران و پاکستان

تاریخی حاکی از وجود نقش مایه‌های هندسی در سفال‌ها و سنگ‌نگاره‌های پیش‌ازتاریخ است که تشابه غیرقابل انکاری با نقوش بلوچی‌دوزی دارند (خاموشی، ۱۳۸۷، ۷۳). تمدن مهرگره^۶ یکی از قدیمی‌ترین و اولین تمدن‌هایی است که نقوش سوزن‌دوزی بلوچ بر روی سفالینه‌های تاریخی مکشوفه از آن، دیده می‌شود (Ourangzeb, 2017, 2). از این رو برخی بر آنند که منشأ بلوچی‌دوزی را می‌بایست در تاریخ و فرهنگ قومی مردم بلوچ جست‌وجو کرد و از آنجاکه تاریخ مهرگره به ۹ هزار سال قبل از میلاد مسیح می‌رسد، می‌توان با استناد به تشابهات موجود در میان نقوش تزیینی، قدمت بلوچی‌دوزی را با تاریخچه^۷ این تمدن پیوند زد (هوت، مصاحبه، ۹ تیر ۱۴۰۱). بر مبنای چنین استنتاج‌هایی برخی دیگر در جست‌وجوی مستندات تاریخی به مطالعه سنگ‌نگاره‌های باستانی بلوچستان پرداخته و با تحلیل قرابت‌های موجود در شیوه نقش‌برداری، پیشینه سوزن‌دوزی را با این آثار مرتبط دانسته‌اند (بهدانی و رادنی، ۱۳۹۴، ۸۸۰).

نقش‌برداری در بلوچی‌دوزی‌های ایران و پاکستان

نقوش بلوچی‌دوزی را می‌توان بر مبنای شیوه طراحی و نحوه ترکیب‌بندی به متن، حاشیه، اصلی، فرعی، ساده و ترکیبی تقسیم کرد. با توجه به عناصر بصری قابل مشاهده در این آثار، خاستگاه اصلی این نقوش را می‌توان در قوه تخیل هنرمندان و گاه متأثر از عناصر طبیعی مانند گیاهان، گل‌ها، کوه، حیوانات، ماه، خورشید، وسایل زندگی و ابزارآلات زندگی مردم بلوچستان دانست (نرماشیری، ۱۳۹۴، ۲۷). نقوشی که در حاشیه کار می‌شوند بیشتر در قالب خطوط راست و مستطیل هستند؛ بین این خطوط نقوش اصلی کار می‌شود. تمام نقوشی که در مرکز پیش‌سینه^۸ و جیب کار می‌شوند در مجموعه نقوش متن قرار می‌گیرند (درزاده، ۱۴۰۱). در جدول (۱) که پیش‌سینه پیراهن زنانه بلوچی است، این نقوش و نحوه استقرار و طراحی آن‌ها نشان داده شده است. نقوشی که بین خطوط حاشیه قرمز کار می‌شوند ^۹ تک نامیده شده و از مجموعه نقوش ریز محسوب می‌شوند. معمولاً نقش اصلی با سه رنگ قهوه‌ای، قرمز و سفید کار می‌شود و نقوش فرعی با پیروی از نقش اصلی با سه رنگ مشکی، سبز و آبی دوخته می‌شوند (چاکری، ۱۴۰۱). یکی از ویژگی‌های بارز هنر بلوچی‌دوزی، کاربرد قواعد هندسی است که در نقوش کوچک و بزرگ و حتی در طراحی قطعات مختلف لباس رعایت شده است. این موضوع به کاربرد گسترده نقوش هندسی منجر می‌شود. از میان نقوش هندسی، همان‌طور که جدول (۱) و

بلوچستان ایران از لحاظ تقسیمات محلی، به دو بخش مکران و سرحد تقسیم می‌شود؛ مکران ایران، به بخش شرقی و جنوبی استان سیستان و بلوچستان شامل شهرستان‌های چابهار، گنارک، نیک‌شهر، سراوان، سرباز و ایرانشهر اطلاق می‌شود و سرحد، شامل بخش شمالی و شهرستان‌های خاش و زاهدان است. ایالت بلوچستان پاکستان نیز، وسیع‌ترین ایالت این کشور بوده (جهاندیده، ۱۳۸۸، ۳۱-۳۲)، از نظر موقعیت جغرافیایی، به علت هم‌جواری با ایران و افغانستان، دارای جایگاه استراتژیکی است (Ahmad, 2005, 27). بیشتر اقوام بلوچ ساکن پاکستان، در ایالت بلوچستان این کشور زندگی می‌کنند. بررسی سنت‌های قومی بلوچ‌های ایران و پاکستان، حاکی از وجود آداب و سنن مشابهی در میان این اقوام بوده و در حال حاضر نیز، تعاملات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی بین این جوامع برقرار است. اگرچه وجود مرزهای سرزمینی، تماس بین افراد ساکن در دو سوی مرز را کاهش داده (Nematiniya, 2013, 136)، اما پایبندی به سنت‌هایی مانند تولید سکه‌دوزی‌های فاخر و سوزن‌دوزی‌های زیبا هنوز هم در بین بلوچ‌های ساکن در نواحی ایران و پاکستان رواج دارد. استفاده از پوشاک محلی بلوچی از دیگر اشتراکات فرهنگی این اقوام است که وجه تمایز آن‌ها از دیگر ساکنان این نواحی است. اصالت و زیبایی پوشاک بلوچی با رودوزی‌های ظریف و چشم‌نواز در حال حاضر شهرتی جهانی یافته و مورد استقبال گردشگران و بازدیدکنندگان این منطقه نیز قرار گرفته است. بااینکه در طول تاریخ لباس انسان‌ها همواره در حال تغییر و تحول بوده، اما در این منطقه هم‌جواری با فرهنگ‌های دیگر باعث نشده که بلوچ‌ها فرم کلی پوشش خود را تغییر دهند (Alipour et al., 2017, 66). با توجه به این موارد، می‌توان گفت که بلوچ‌ها فارغ از مرزهای سرزمینی، فرهنگ مشابهی دارند و فقط در خرده‌فرهنگ‌ها و مسائل جزئی تفاوت‌هایی دیده می‌شود (محمدحسینی، ۱۴۰۱).

پیشینه بلوچی‌دوزی

در زبان بلوچی، سوزن‌دوزی با دست با نام دوچ^{۱۰} شناخته می‌شود و در میان صنایع دستی سنتی بلوچستان جایگاه منحصربه‌فردی دارد. ظرافت و زیبایی هنر بلوچی‌دوزی، به آن معنای فرهنگی بخشیده است (Alizai et al., 2017, 189). تا آنجا که مردم بسیاری از نقاط دنیا، به پشتوانه آن، بلوچستان را می‌شناسند. از پیشینه این هنر، اطلاع دقیقی در دست نیست (کهرازه و میربلوچ‌زهی، ۱۳۹۳، ۳۸). اما جست‌وجوی مستندات

جدول ۱- تفکیک نقوش در پیراهن زنانه بلوچی، برگرفته از سوزن‌دوزی بلوچی ایران.

	۱. نقوش حاشیه
	۲. نقوش متن
	۳. نقوش اصلی
	۴. نقوش فرعی

بلوچی دوزی حالت انتزاعی دارند و هیچ نقشی به شکل واقعی خود حیوان طراحی نشده است. نقوش انسانی نیز بعد از اینکه اسلام به این منطقه وارد شد، به دلیل اعتقادات مردم منطقه در هنر بلوچی دوزی هیچ جایگاهی ندارند. امروزه از نقوش ترکیبی در اندازه بزرگ در طراحی لباس بانوان بلوچ استقبال زیادی می‌شود. نقوش ترکیبی ممکن است شبیه نقوش جداول (۲) و (۴) متشکل از مجموعه نقوش گیاهی، حیوانی یا هر دو باشد و گاهی در کنار مواردی که مطرح شد، شبیه تصویر (۲) که در جدول (۳) نشان داده شده است، ترکیب‌های ظریفی از بنارسی هم در آن پیدا می‌شود.

در برخی از شهرهای پاکستان مخصوصاً کراچی به دلیل تأثیرپذیری از فرهنگ هند نقوش بنارسی کاربرد زیادی دارند و این نقوش هم در قالب بلوچی دوزی و هم در قالب جواهردوزی با دست اجرا می‌شوند؛ در حالی که در سرحد بلوچستان ایران بیشتر با نقوش هندسی اعم از حیوانی و گیاهی روی پارچه‌های تار شمار سروکار دارند. این امر موجب می‌شود تا در بلوچستان ایران نسبت به بلوچستان پاکستان درصدی از تمایل به سمت نقوش حیوانی برود و از گیاهی کم شود و نقوش بنارسی در بلوچستان پاکستان موجب بالا بودن درصد تمایل به نقوش گیاهی می‌شود (درستان و مرادی، ۱۴۰۱). در نمودار (۲)، درصد تمایل به انواع نقوش در بلوچی دوزی‌های ایران و پاکستان مقایسه شده است. همچنین، در نمودار (۳) با تفکیک نقوش گیاهی و حیوانی از منظر انتزاعی و واقعی نمونه‌هایی از بلوچی دوزی‌های ایران و پاکستان آمده است.

رنگ‌بندی در بلوچی دوزی‌های ایران و پاکستان

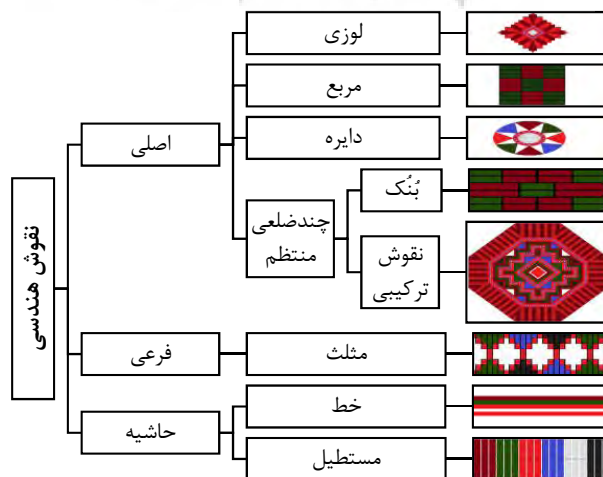
رنگ‌بندی در بلوچی دوزی به صورت تک‌رنگ، دورنگ (قرمز و قهوه‌ای)، رنگ‌های روشن (جوانان) و رنگ‌های سنتی انجام می‌شود. رنگ‌های سنتی به هفت‌رنگ معروف‌اند و در واقع شش رنگ به ترتیب قهوه‌ای، سبز، قرمز، آبی، سفید و مشکی هستند. در سوزن‌دوزی بیشتر از رنگ‌های قرمز، سبز و تیره استفاده می‌شود؛ ولی رنگ‌های دیگر نیز به تناسب ضرورت و طرح، مورد استفاده قرار می‌گیرد (بیهقی، ۱۳۶۵، ۴۵۶). در شهرهایی مثل کراچی سلیقه مخاطب به سمت رنگ‌بندی حداقلی و تک‌رنگ که غالباً سیه‌دوچ^{۱۲} هستند رفته است؛ اما بلیده، تربت و پنجگور به اصالت بلوچی دوزی بیشتر اهمیت می‌دهند. در ایران در شهرهای شمالی بلوچستان مخاطب به رنگ‌های سنتی تیره و در جنوب مکران به رنگ‌های شاد چون قرمز آتشین، نارنجی و زرد تمایل دارند. در منطقه سرحد و

نمودار (۱) نشان می‌دهند، خط راست در بخش طراحی حاشیه بیشترین استفاده را دارد و پس از آن مثلث در تزیینات حاشیه‌ای که در گویش محلی به سرک بکالک^۹ معروف است از نظر میزان کاربرد در نقش‌پردازی رتبه دوم را دارد و در درجه سوم مستطیل برای طراحی نقوش حاشیه اصلی کاربرد دارد. شکل لوزی در طراحی نقوش اصلی بیشترین کاربرد را داشته و پس از آن مربع، دایره و سایر چندضلعی‌های منتظم در طراحی بُنک‌ها و نقوش ترکیبی استفاده می‌شوند (عظیمی، ۱۴۰۱).

تحلیل ساختاری نقوش بلوچی دوزی

در بلوچی دوزی، نقوش هندسی، قابلیت کاربرد در ترکیب‌های متنوع را داشته و با کمک مثلث‌ها، چهارضلعی‌ها و خطوط مختلف و بی‌شمار، می‌توان نقش‌پردازی‌های گسترده‌ای را انجام داد. نمودار (۱)، ساختار نقوش هندسی در بلوچی دوزی را نشان می‌دهد.

یک نقش بر طبق نمودار (۱)، می‌تواند هم‌زمان ترکیبی از چندین شکل هندسی باشد. نمونه‌ای که برای شکل لوزی به کار رفته کپ^{۱۰} نال^{۱۰} است که خودش ترکیبی از شکل‌های مثلث، مستطیل، خط راست، چندضلعی و لوزی است. از طرفی هم‌زمان با چندین تکنیک دوخت اجرا شده است همچنین، برخی از تکنیک‌ها می‌توانند هم‌زمان نقش دو شکل را داشته باشند؛ به عنوان مثال جالار^{۱۱} (تصویر مرتبط به مستطیل در نمودار (۱)) اگر هر رنگ به صورت جداگانه در نظر گرفته شود، شکل مستطیل دارد اما اگر کل جالار را یک المان در نظر بگیریم، خط راستی است که با رنگ‌بندی‌های متنوع طراحی شده است. بخش اصلی بُنک نیز که از نوع موسم است از کنار هم قرار گرفتن هفت مستطیلی که خودشان از کنار هم قرار گرفتن دو خط راست اجرا شده‌اند، طراحی شده است. این موضوع به سایر شکل‌ها نیز بسط‌دادنی است. نتیجه‌ای که از این قسمت به دست می‌آید این است که در بلوچی دوزی، یک نقش می‌تواند هم به لحاظ تکنیک‌های به کار رفته و هم به لحاظ ترکیب هندسی و ظاهر نقوش، مرکب محسوب شود؛ به عنوان مثال اگر نقش مورد نظر از ترکیب مربع، مستطیل، لوزی و تعدادی دایره طراحی شود و فقط با تکنیک جالار اجرا شده باشد، نیز مرکب محسوب می‌شود. نقش‌های نمادین با عقاید، طبیعت و معیشت مردم بلوچ مرتبط هستند (محمودزهی، ۱۳۹۳، ۴۹). نقوش گیاهی، هم به صورت هندسی و انتزاعی قابل اجرا هستند و هم به صورت واقعی، که در بلوچستان به نقوش واقعی گل‌بوته، بنارسی^{۱۲} می‌گویند (درزاده، ۱۴۰۱). اما نقوش حیوانی در

نمودار ۱- چگونگی کاربرد نقوش هندسی در قالب نقوش اصلی، فرعی و حاشیه بلوچی دوزی.

رنگ‌ها تقریباً یکسان است (درزاده، ۱۴۰۱). جدول (۵) رنگ‌بندی‌های رایج در بلوچی دوزی را نشان می‌دهد؛ رنگ‌بندی‌ای که برای قسمت جوانان آمده به‌عنوان نمونه است و طیف متنوعی از رنگ‌ها را می‌توان برای این مجموعه در نظر گرفت. برای رنگ‌بندی، بلوچی دوزی قاعده خاص خود را دارد. همان‌طور که نمودار (۴) نشان می‌دهد، رنگ‌بندی سنتی بلوچی بیشترین طرفدار را دارد و شهرهایی که در نزدیکی مرز دو کشور قرار دارند درصد تمایلشان به رنگ‌های سنتی بیشتر از سایر شهرهاست.

ایران‌شهر بخش عظیمی از بانوان به رنگ‌های روشن که معروف به جوانان (فانتزی) است، علاقه دارند (امینی‌مقدم، ۱۴۰۱). این امر در دهه‌های قبل در سایر مناطق بلوچستان ایران نیز رایج بود؛ اما امروزه سلیقه بیشتر بانوان این مناطق به رنگ‌بندی سنتی رفته است که در بین مردم بلوچ هفت‌رنگ خوانده می‌شوند. این هفت‌رنگ به ترتیب قرارگیری عبارت‌اند از: قهوه‌ای، سبز، قرمز، آبی، سفید و مشکی. در بلوچی دوزی‌های سنتی، قرمز همیشه رنگ غالب است و رنگ دوم اگر لباس دورنگ باشد، قهوه‌ای و اگر هفت‌رنگ باشد قدیم سبز و امروزه قهوه‌ای غالب خواهد بود و نسبت استفاده سایر

جدول ۲- جزئیات نقش ترکیبی بلوچستان ایران.

نوع نقش	خاستگاه	نام نقش	جزئیات نقش	نقش
حیوانی- هندسی	ایران‌شهر و سرحد	طاووس		
گیاهی- هندسی	ایران و پاکستان	پلیوار ^{۱۴}		
گیاهی	ایران و پاکستان	مرچک ^{۱۵}		
گیاهی- هندسی	ایران‌شهر و سرحد	پل هنار ^{۱۶}		
گیاهی- هندسی	ایران و پاکستان	کپ ء نال		
حیوانی- هندسی	بلوچستان ایران	پنجه پلنگ		
گیاهی	ایران و پاکستان	باگ ء بهار ^{۱۷}		

تصویر ۱. ترکیبی از نقوش گیاهی، حیوانی بلوچستان ایران.

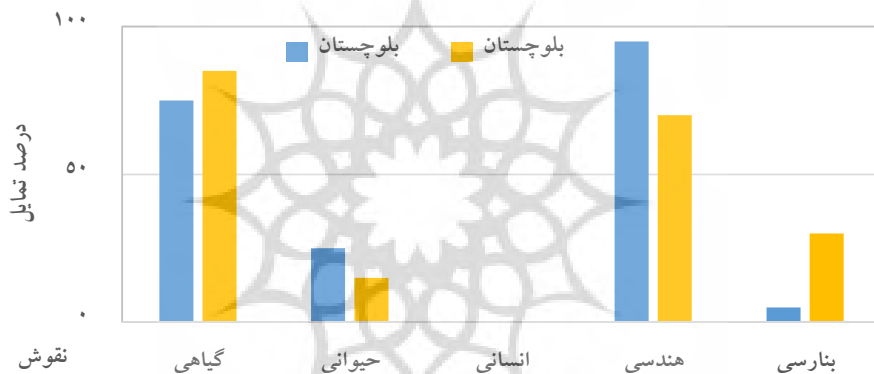
جدول ۳- جزئیات نقش ترکیبی بلوچستان پاکستان.

نوع نقش	خاستگاه	نام نقش	جزئیات نقش	نقش
حیوانی- هندسی	بلوچستان و پاکستان و مکران ایران	مرگ پانچ		
گیاهی- هندسی	ایران و پاکستان	پلیوار		
گیاهی- بنارسی	بلوچستان پاکستان	تاک		
گیاهی- هندسی	ایران و پاکستان	باگ ء بهار		
گیاهی- بنارسی	شهرهای ساحلی بلوچستان	بوته		
هندسی	ایران و پاکستان	آدینک چار سُرُوگ ^{۱۸}		
هندسی	ایران و پاکستان	گردین آدینک ^{۱۹}		

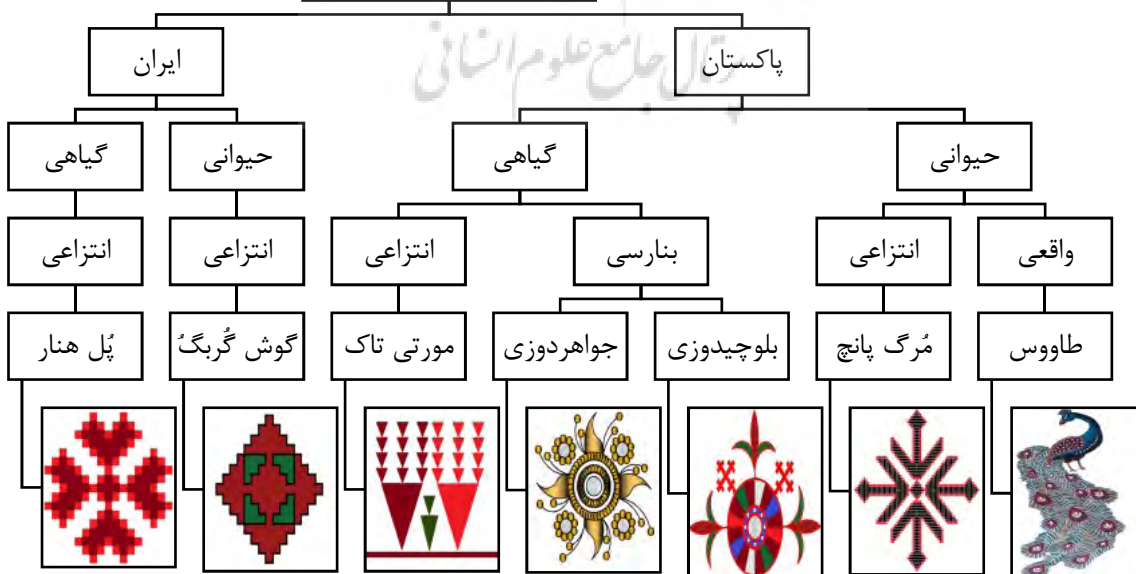
تصویر ۲. ترکیبی از نقوش گیاهی، حیوانی و بنارسی بلوچستان پاکستان.

جدول ۴- جزئیات نقش ترکیبی مشترک بین بلوچستان ایران و پاکستان.

نوع نقش	خاستگاه	نام نقش	جزئیات نقش	نقش
گیاهی- هندسی	ایران و پاکستان	تک ۲۰		<p>تصویر ۳. نقش ترکیبی مشترک در بلوچستان ایران و پاکستان.</p>
گیاهی- هندسی	شهرهای مرزی ایران و پاکستان	زرتک ۳۱		
گیاهی- هندسی	ایران و پاکستان	سرک		
گیاهی- هندسی	جنوب بلوچستان ایران و پاکستان	شیرازه		
گیاهی- حیوانی	ایران و پاکستان	چم سورمگ ۳۲		

نقوش سوزندوزی بلوچ

نمودار ۳- نمونه های بلوچی دوزی با تفکیک نقوش در بلوچستان ایران و پاکستان.

تکنیک‌های دوخت در بلوچی دوزی‌های ایران و پاکستان

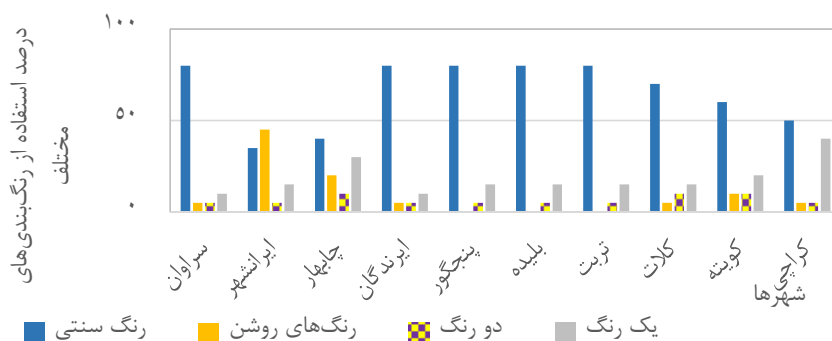
با شمارش تاروپود پارچه انجام می‌شود. در پاکستان دوخت تار شمار رایج نیست و پارچه‌های تار شمار و شش تار فقط در ایران به خصوص در منطقه سرحد، سراوان و ایرانشهر رواج دارند و دوخت‌های پاکستان روی پارچه اصلی به صورت تارکش اجرا می‌شوند. البته به دلیل تبادلات فرهنگی در برخی از مناطق ایالت بلوچستان پاکستان، بانوان بلوچ از پارچه شش تار استفاده می‌کنند که این فرهنگ از ایران وارد این مناطق شده است و قدمت چندان و طرفداران زیادی هم ندارد (بلوچ‌زهی، ۱۴۰۱). در جدول (۶) تکنیک تار شمار و تارکش با جزئیات مورد تحلیل واقع شده‌اند.

به نحوه اجرای دوخت در بلوچی دوزی تکنیک دوخت می‌گویند باینکه بیشتر تکنیک‌ها در تمام مناطق بلوچستان یکسان هستند اما برخی از مناطق تکنیک‌های خاص خود را دارند (چاکری‌زاده، ۱۴۰۱)، بر همین اساس در جدول (۷) تصویر مهم‌ترین تکنیک‌های دوخت بلوچی دوزی در ایران و پاکستان براساس نام رایج در هر کشور دسته‌بندی شده است. همان‌طور که داده‌های جدول نشان می‌دهد، اکثر تکنیک‌های مورد بررسی در پژوهش حاضر در هر دو کشور مشترک هستند و برخی از تکنیک‌های دوخت از جمله پراییز، پنوچ‌دوچ، پرکار پنوچی، چکن و دلکش مختص ایرانشهر، ایرندگان، سراوان، خاش و زاهدان‌اند؛ به دلیل اینکه در این مناطق

لباس بانوان بلوچ دارای ۶ تکه است که به زبان محلی زی آستین^{۳۳} نامیده شده و با تکنیک‌های بلوچی دوزی آراسته می‌شود. دوخت بلوچ قابل اجرا بر روی پارچه‌های تارکش^{۳۴} و تار شمار^{۳۵} است و سوزن دوز با توجه به پارچه زمینه، برای رسیدن به طرح مدنظر از سه روش (۱) شمارش تار، (۲) کشیدن تار به صورت چشمی بدون در نظر گرفتن تعداد تارها و (۳) چاپ قبل از دوخت استفاده می‌کند. در بلوچی دوزی‌هایی که تار شمار دوخته می‌شوند، سوزن از بین تاروپود عبور می‌کند؛ بنابراین پارچه‌هایی با بافت تاروپودی ساده یا همان مربعی برای بلوچی دوزی‌های ایران مناسب هستند. اکنون در بلوچستان بانوان سوزن دوز از پارچه‌های شش تار (که تار، نخ ساده است و پود حالت بافت زنجیره‌ای دارد) و پارچه‌های نخ تار شمار و گاندی برای این کار استفاده می‌کنند که از تراکم نخ مناسبی برای این کار برخوردار هستند. پارچه زمینه مناسب برای دوخت‌های تار شمار علاوه بر یکسان بودن جنس رشته‌های تار و پودی باید قطر رشته‌ها در آن یکسان در نظر گرفته شود و تراکم تار و پودی با هم برابر باشد تا در زمان دوخت نسبت‌های هندسی نقوش در دوخت افقی دوز و عمودی دوز یکسان و منظم درآید. متناسب با اندازه لباس، تمام مراحل در این پارچه‌ها

جدول ۵- انواع رنگ‌بندی در بلوچی دوزی.

نام رایج رنگ‌بندی	طیف رنگ	نمونه بلوچی دوزی	نام رایج رنگ‌بندی	طیف رنگ	نمونه بلوچی دوزی
هفت‌رنگ سنتی			دورنگ		
جوانان			تک‌رنگ		

مقدار ۴- مقایسه میزان تمایل به رنگ‌بندی‌های مختلف در بلوچی دوزی‌های ایران و پاکستان.

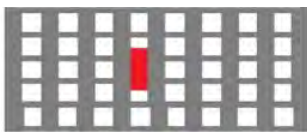
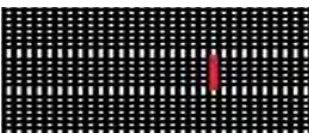
دهانی، ۱۴۰۱). سایر نمونه‌های جدول (۷) در بلوچستان ایران و پاکستان به‌طور یکسان اجرا می‌شوند.

تحلیل یافته‌ها

تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد که بلوچی دوزی‌های ایران و پاکستان از تشابه بالایی از لحاظ تکنیک دوخت و قواعد بلوچی دوزی از جمله طرح، نقش، اجرای تکنیک و رنگ‌بندی برخوردار هستند؛ اما اسامی این تکنیک‌ها و قطعات لباس و نقوش می‌تواند در هر منطقه‌ای با توجه به گویش و لهجه متنوعی که مناطق مختلف بلوچستان دارند، فرق کند. بررسی‌ها نشان داد که میزان تمایل به نقوش هندسی در هر دو منطقه زیاد است و درصد تمایل به نقوش حیوانی در ایران و تمایل به نقوش گیاهی در بلوچستان پاکستان بیشتر است. همچنین مردم هر منطقه با وجود اینکه بیشترین توجهشان سمت رنگ‌های سنتی است؛ اما همان‌طور که نشان داده شد تفاوت سلیقه در این مبحث نیز وجود دارد. از منظر طراحی و نحوه قرار گرفتن نقوش در هر قطعه نیز مشخص شد که تفاوت‌هایی جزئی وجود دارد و فرم کلی لباس در هر دو منطقه یکسان است.

بیشتر دوخت‌ها به‌صورت تار شمار اجرا می‌شوند اما در پاکستان دوخت‌ها به‌صورت تارکش اجرا می‌شوند و برخی از تکنیک‌ها مانند پرچوتل و سئک جهت دوختشان در ایران و پاکستان برعکس هم بوده اما نحوه دوختشان یکسان است. اسامی نقوش و تکنیک‌ها در بلوچی دوزی ریشه در فرهنگ و تاریخ قوم بلوچ دارد (هوت، ۱۴۰۱). بررسی‌های میدانی و ریشه‌یابی واژگان بلوچی این را می‌رساند که شکل نهایی نقش و نحوه دوخت در این نام‌گذاری بی‌تأثیر نبوده است. بیشتر اسامی تکنیک‌های دوخت بلوچی در ایران و پاکستان مشترک هستند؛ اما برخی از دوخت‌ها در برخی از مناطق بلوچستان با گویش و لهجه همان منطقه نام برده می‌شوند (ملازهی، ۱۴۰۱). ترکیبی که در جدول (۷) به آن اشاره شده است، به‌عنوان تزئینی ظریف برای قسمت پُل تونینگ استفاده می‌شود و در بلوچی دوزی‌های پاکستان از نقوش اصلی محسوب نمی‌شود؛ اما چوتل یکی از تکنیک‌های اصلی و پرکاربرد مناطق سراوان و سرحد ایران است. چپی‌دوچ، سندوکی، سئک و پرچوتل در ایران بیشتر روی پارچه‌های تار شمار با رعایت قواعد ریاضی اجرا می‌شوند؛ اما در پاکستان همچنان به سبک اصیل بر روی پارچه‌های تارکش از پشت پارچه به‌صورت چشمی و ذهنی اجرا می‌شوند

جدول ۶- جزئیات تکنیک‌های تار شمار و تارکش.

نوع دوخت	تکنیک تار شمار	تکنیک تارکش
تصویر		
نمونه دوخت		
چیدمان تارها		
قاعده دوخت	تارو بود پارچه منظم و قابل شمارش است و دوخت بر مبنای شمارش دقیق انجام می‌شود.	تارو بود پارچه‌های ظریف بافت واضح نیست، سوزن دوز برای اندازه تقریبی دوخت مجبور است با فاصله ذهنی تار پارچه را بکشد و سپس دوخت را اجرا کند.

جدول ۷- مهم‌ترین تکنیک‌های دوخت در بلوچی دوزی‌های ایران و پاکستان.

نام رایج در پاکستان	لاتین	نام رایج در ایران	تصویر تکنیک	جایگاه تکنیک
بک‌آک	Sarokbakkālok	سرک‌بک‌آک		حاشیه
چکن	Chakanyakdim	چکن یک‌دیم		
چکن	Chakan	کشک		
-	Parāez	پراییز		
چوتلک	Chotalok	چوتلک		
چیلکو تت	Chileko tat	کلا		
جالار	Jālār	جالار		
تناب	Tanāb	شیرازه		
چم سُرْمگ	chamsormag	سیاه‌آسپیت		
سبزو موسم	Sabzomosom	سُک پر کار		
-	Porkārpanochi	پر کار بنوچی		
ترکک	Terekok	چوتل		
بُنک	Bonok	سندوکی		
موسم	Mosom	پر چوتل		
بَآک	Bālok	باگ‌بهار		فرعی
مرچک	Merchok	مرچک		
سُمبی تتک	Sombi	تتک		

نتیجه

مابین خطوط حاشیه نیز به یک نهایت دو عدد نقش خلاصه می‌شود و تمرکز بر نقش‌پردازی متن پیش‌سینه، جیب و دامن است درحالی‌که در ایران تراکم نقوش حاشیه بالا بوده و نقوش اصلی مابین خطوط از تنوع بالایی برخوردارند و در بیشتر مواقع سه نقش اصلی در قطعات لباس ایرانی استفاده می‌شود. در قسمت دامن نیز در بلوچستان پاکستان در بیشتر مواقع تکنیک جالار ساده در جلو و پشت لباس و در بلوچستان ایران قسمت جلو با گل‌های تک که با فاصله نزدیک هم دوخته می‌شوند کار می‌شود با این تفاوت که، جنوب بلوچستان به نقش‌پردازی بخش دامن اهمیت بالایی داده اما در سرحد دامن‌ها ساده و بدون نقش هستند. در بلوچی دوزی‌های بلوچستان پاکستان که آستینشان دو بُنکی است، یکی از بنک‌ها با پر شلوار و یکی با بنک زی یکسان است. اگر تک‌بنکی باشد پر قسمت شلوار با هیچ‌کدام از بنک‌های سایر قسمت‌های لباس هماهنگ نخواهد بود،

بلوچی دوزی از مشخصه‌های فرهنگی منطقه بلوچستان است که به‌صورت دست‌دوز از قدیم برای تزئین لباس بانوان بلوچ کاربرد داشته است. تفاوت‌های خرده‌فرهنگی در مناطق مختلف بلوچستان و تعاملات با سایر سرزمین‌ها باعث ایجاد افتراقاتی در دوخت‌های بلوچستان ایران و پاکستان شده است. در بلوچی دوزی‌های پاکستان، دوخت مستقیم بر روی پارچه اصلی اجرا می‌شود، اما در ایران علاوه بر دوخت‌های مستقیم بر پارچه که بیشتر در نواحی مکران رواج دارند، در قسمت‌های مرکزی، شمال و شرق بلوچستان، سوزن‌دوزی‌ها بیشتر در قالب مجموعه‌های ۶ تکه‌ای بر روی پارچه‌های تارشمار به‌صورت شمارش تاروپود کار شده و سپس به پارچه اصلی متصل می‌شوند. شکل اصلی قطعات لباس در هر دو کشور یکسان است اما در ترکیب‌بندی نقوش تفاوت‌هایی دیده می‌شود. در بلوچستان پاکستان نقوش حاشیه با تراکم کم‌تری کار شده و نقوش اصلی

جدول ۸ - مقایسه هنر بلوچی دوزی ایران و پاکستان.

از منظر	افتراقات		اشتراکات
	پاکستان	ایران	
نقش‌پردازی	طراحی ذهنی	طراحی با شمارش تار و پود	یکسان بودن نقوش اصیل در هر دو منطقه
	اجرا به صورت تارکش	اجرا به صورت تار شمار و در مناطق مرزی تارکش	
	الهام از نقوش اصیل در طراحی‌های جدید	تأثیرپذیری از نقوش غیر بلوچ	یکسان بودن هندسه قطعات اصلی
	خلاصه بودن نقوش	فشرده‌گی نقوش	
	تداخل ضریب خطا	بدون ضریب خطا و بر اساس قواعد هندسه	استفاده از صنعت چاپ و مهر دستی
	گسترده‌گی نقوش در سطح لباس	تمرکز بر قطعات اصلی	
	تمایل به نقوش ظریف	تمایل به نقوش بزرگ	یکسان بودن شکل لباس و تعداد قطعات
	کاربرد نقوش بنا رسی	تمایل به نقوش حیوانی	هندسی بودن نقوش
رنگ‌بندی	تمرکز بر رنگ‌های سنتی	کاربرد رنگ‌های روشن و جوانان	تمایل بالا به رنگ‌بندی اصیل
	تمایل به تنوع رنگ در دوخت تک‌رنگ	تمایل به مشکی در دوخت تک‌رنگ	
تکنیک‌های دوخت	متنوع بودن تکنیک‌های دوخت در هر نقش	استفاده از یک الی دو تکنیک به عنوان تکنیک اصلی	نحوه اجرای تکنیک‌های دوخت مشترک
	تمایل به اجرا از پشت پارچه	رواج اجرا از روی پارچه	
	عدم کاربرد تکنیک‌های تار شمار چون چوئل، بر کار پنوچی و چکن و پرایبیز	تمرکز بر دوخت‌های تار شمار در مرکز و شمال بلوچستان	

برخی از شهرهای بلوچستان پاکستان از جمله کراچی به دلیل هم‌جواری و تأثیرپذیری از لباس‌های هندی بخش عمده‌ای از نقش‌ها از حالت انتزاعی دور شده و به سمت نقوش غیر هندسی و بنا رسی رفته است. این امر در کنار طبیعت دوستی مردمان منطقه و الهام از آن در حین دوخت باعث شده است گرایش بلوچستان پاکستان بیشتر سمت نقوش گیاهی باشد؛ در حالی که در بلوچی دوزی‌های ایران نقوش انتزاعی و هندسی حیوانی نقش بالایی دارد. نقوش ساده مورد استفاده در لباس‌های هر دو منطقه تقریباً یکسان اند با این تفاوت که در بلوچستان پاکستان از کنار هم قرار دادن و بسط دادن نقوش کوچک و ساده به طراحی نقوش مرکب در اندازه بزرگ پرداخته می‌شود که این نقوش در جنوب بلوچستان ایران نیز با تأثیر از پاکستان رایج هستند. از طرفی در پرکار دوزی‌های ایران علاوه بر نقوش اصیل، گاهی دیده می‌شود از نقوش مایه‌های غیر بلوچی از قبیل نقوش‌های کاشی و فرش‌های غیر بلوچ و نقوش شماره دوزی سایر کشورها الهام گرفته می‌شود.

در حالی که بلوچی دوزی‌های ایران بُنک شلوار با دوتا از بُنک‌های آستین و زی و گوتمان هماهنگ دوخته می‌شود.

رنگ‌بندی‌های سنتی بر مبنای قاعده هفت‌رنگ در هر دو سرزمین یکسان است، با این تفاوت که در قسمت‌های شمالی بلوچستان ایران قرمز مایل به تیره و در قسمت‌های جنوبی (مکران) رنگ‌های قرمز روشن، نارنجی و زرد به عنوان رنگ اصلی بیشتر رواج دارند. نمونه‌های تک‌رنگ یا رنگ‌بندی‌های فانتزی که در گویش محلی به جوانان معروف هستند در سوزن دوزی‌های هر دو کشور دیده می‌شود. تکنیک‌های دوخت در بلوچستان ایران و پاکستان یکسان است، با این تفاوت که تکنیک‌های قابل اجرا بر روی پارچه تار شمار از جمله پرکار پنوچی و چوئل در مناطق مرکزی، شمال و شرق بلوچستان ایران بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ اما سُنک پرکار و انواع موسم‌ها در بلوچستان ایران با قاعده شمارش تار و در بلوچستان پاکستان به صورت ذهنی و خلاقانه از پشت پارچه اجرا می‌شوند. در هنر بلوچی دوزی نقوش هندسی بالاترین جایگاه را دارند؛ هر چند که در

پی‌نوشت‌ها

اصلی است که در بین خطوط حاشیه دوخته شده و در نام‌گذاری انواع تکه‌های سوزن دوزی بلوچ نقش مهمی دارد.
 ۹. Sarok Bakkālok: بکال، در بین قوم بلوچ زیوری مثلثی شکل است که خانم‌ها موهای خود را با آن تزئین می‌کنند به شکل مثلث و خطی دراز سُرک معنی دسته‌های ساقه ذرت و همچنین هر چیزی که در سر و بالا قرار می‌گیرد می‌دهد. در بلوچی دوزی به دوخت‌هایی که در بالای نقوش اصلی جهت تزئینات

1. Panjgur.
2. Koweyta.
3. Boliede.
4. Kalāt.
5. Doch.
6. Mehrgarh.

۷. زی، همان یقه لباس زنان بلوچ.

۸. Bonok: این واژه از بُن و ریشه گرفته شده است و یکی از دوخت‌های

جلال‌الدین کزازی و معصومه موسایی باغستانی، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی.

چاکری، خان‌بی‌بی (۱۴۰۱)، نحوه طراحی نقوش اصلی و فرعی در دوخت‌های تارکش و تارشمار، سراوان، مصاحبه حضوری، ۱۰ خرداد.

چاکری‌زاده، شهربانو (۱۴۰۱)، تکنیک‌های دوخت منطقه ناهوک، سراوان، مصاحبه حضوری، ۲۲ اردیبهشت.

خاموشی، زهرا (۱۳۸۷)، تحول کاربرد تزئین در سوزن‌دوزی بلوچ و ترکمن به شیوه سنتی و مدرن، *مطالعات هنر اسلامی*، (۹)۵، ۷۳-۹۸.

درستان، سارا و مرادی، حوا (۱۴۰۱)، دوخت‌های منطقه ایرندگان، ایرندگان، مصاحبه حضوری، ۱۴ تیر.

درزاده، شعیب (طراح و مدیر تهیه‌کننده شعیب) (۱۴۰۱)، طراحی با تپه و تفاوت پوشاک بانوان در بلوچستان ایران و پاکستان، محل مصاحبه پره‌کنت سراوان، مصاحبه حضوری، ۲۰ خرداد.

درزاده، صاحب‌خاتون (۱۴۰۱)، طراحی نقوش در دوخت تارشمار و تارکش، سراوان، مصاحبه حضوری، ۲۴ اردیبهشت.

دکالی، زیور؛ دکالی، زینت (۱۳۸۵)، هنر سوزن‌دوزی زنان بلوچ، نشریه فرهنگ مردم، (۷۱)۶، ۹۷-۱۲۴.

دهانی، مهتاب (۱۴۰۱)، دوخت‌های منطقه کیچ و کلات، روستای کهیری، دشتیاری چاپهار، مصاحبه حضوری، ۱۰ تیر.

رئیس‌ی، مولابخش؛ آزاد، امام (۱۴۰۱)، ریشه‌یابی واژه‌های دوخت‌های بلوچی، چاپهار، مصاحبه حضوری، ۱۴ تیر.

عظیمی، زرخاتون (۱۴۰۱)، دوخت پرکار، خاش، مصاحبه حضوری، ۱۶ تیر.

قاسمی مرضیه؛ محمودی، سکینه‌خاتون و موسوی حاجی، سید رسول (۱۳۹۲)، ساختار صوری نقوش طبیعی در سوزن‌دوزی زنان بلوچ (با تأکید بر نمونه‌های شهرستان سراوان)، نگره، (۷۲)۸، ۶۰-۷۳.

کشاورز، گلناز؛ عزیز، مونا و منصور، مهسا (۱۳۹۹)، نقوش هندسی در سوزن‌دوزی بلوچ، *رجسمار*، (۱)۱، ۱۲۳-۱۳۵.

کهراز، محمدگل؛ میربلوچ‌زهی، بهرام (۱۳۹۳)، *جاذبه‌های توریستی و گردشگری سیستان و بلوچستان*، چاپ اول، تهران: نشر پرنیان اندیش.

محمدحسنی، محمدعلی (استاددانشیار) (۱۴۰۱)، تفاوت‌های فرهنگی بلوچستان ایران و پاکستان، *مصاحبه تلفنی*، ۴ خرداد.

محمودزهی، موسی (۱۳۹۳)، *هنر بلوچستان*، مشهد: نشر راهیان سبز. مقبلی، آناهیتا؛ شیرعلی‌یان، فاطمه (۱۳۹۵)، نقش مایه‌های به کاررفته در هنر سیستان و بلوچستان (مطالعه موردی سفال، دستبافته‌ها، رودوزی‌ها، زیورآلات، *مطالعات تطبیقی هنر*، (۱)۶، ۸۵-۹۸.

ملازهی عبدالحکیم (۱۴۰۱)، ریشه‌یابی واژه‌های بلوچی مرتبط با تکنیک دوخت و نقوش، روستای کوپچ لاشار، مصاحبه حضوری، ۱۵ تیر.

موسوی حاجی، سید رسول؛ محمودی، سکینه‌خاتون و قاسمی، مرضیه (۱۳۹۳)، پوشاک محلی بلوچ‌ها و پیوستگی آن با هویت ملی، فصلنامه *مطالعات ملی*، ۱۳۹۳، (۱)۱۵، ۱۷۹-۲۰۰.

نرماشیری، ابوبکر (۱۳۹۴)، بررسی عناصر نمادین هندسی در هنر سوزن‌دوزی بلوچ، *پایان‌نامه کارشناسی/رشد پژوهش هنر*، استاد راهنما، علیرضا طاهری، دانشگاه سیستان و بلوچستان.

نظری، امیر؛ کرمانی زکریایی، ایمان و شفیع سرارودی، مهرنوش، (۱۳۹۲)، مطالعه تطبیقی سفالینه‌های کلپورگان با نقوش سوزن‌دوزی بلوچ، *مطالعات تطبیقی هنر*، (۸)۴، ۳۱-۴۷.

هوت، برکت (استاد برجان بلوچ) (۱۴۰۱)، دود آه رییدگ و تاریخچه سوزن‌دوزی بلوچ، روستای پیشن چاپهار، مصاحبه حضوری، ۹ تیر.

Ahmad, Q. S. (2005), Balochistan: Overview of Internal and International Dimensions, *Pakistan Horizon*, Pakistan Institute of International Affairs, 58(2), 27-39.

اضافه دوخته می‌شوند سرک گفته می‌شود. این دوخت نمادی از بالانشین است (رئیس‌ی و آزاد، ۱۴۰۱).

۱۰. Kaponāl: کپ به معنی نصف چیزی و نال نوعی قسم در زبان بلوچی است و همچنین ظرفی گرد شبیه تین که مردمان هندوستان و بلوچستان بر روی آن نان محلی می‌پزند و با الهام از آن نقش قدیمی کپ‌نال نام‌گذاری شده که خاستگاه آن کل بلوچستان است و دارای شکل لوزی با قطرهای برابر است (ملازهی، ۱۴۰۱).

۱۱. Jāllar: نام این دوخت تزئینی از وسیله‌ای که برای تزئین داخل منازل استفاده می‌شود، گرفته شده است (رئیس‌ی و آزاد، ۱۴۰۱). به پره‌های آسیاب هم جالار می‌گویند (ملازهی، ۱۴۰۱).

۱۲. Banārasi: نام یکی از شهرهای هندوستان بوده و تشابه بین این سبک از نقوش در بلوچی‌دوزی با دوخت و بافت پارچه‌های این شهر باعث شده از آن برای معرفی لباس‌های بنارسی بلوچی نیز استفاده شود.

۱۳. Siahdoch: دوختی که با رنگ مشکی به صورت تکرنگ دوخته می‌شود و خاستگاه آن مکران ایران و بلوچستان پاکستان است.

14. Palivār.

۱۵. Merchok: مرچ در بین مردم بلوچ مرچ + ک معنی لفل کوچک را می‌دهد. نام این دوخت به دلیل شباهتی که به شکل لفل دارد از این گیاه گرفته شده است، خاستگاه این دوخت مناطق مکران ایران و بلوچستان پاکستان است (درزاده، ۱۴۰۱).

۱۶. Pole Hanār: با الهام از شکوفه‌های گل انار در قالبی هندسی دوخته می‌شود و نام آن ترکیبی از پُل: گل و هنار: انار است.

۱۷. Bāgo Bahār: موقعی که دوخته می‌شود نقش مجموعه‌ای از گیاهان را به خود می‌گیرد و این تکنیک ریشه گیاهی داشته و به سایر دوخت‌ها حس جوانی و تازگی می‌بخشد (رئیس‌ی و آزاد، ۱۴۰۱).

18. Adinkcharsorog.

19. Gerđin Adink.

۲۰. Tekk: به نقوش مرکزگرا در بلوچی‌دوزی تک گفته می‌شود. این واژه از یکی از زیورآلات زنان بلوچ گرفته شده و معنی گل هم می‌دهد. به نقوش پراکنده که در جای جای فضا قرار گرفته و باعث زیبایی کار می‌شوند هم تک چیدن گفته می‌شود (ملازهی، ۱۴۰۱).

۲۱. Zoratok: دوختی شبیه دانه‌های ذرت که با چیدمانی منظم در کنار هم تکرار می‌شود (درزاده، ۱۴۰۱).

۲۲. Cham Sormag: این دوخت با الهام از سرمه چشم نام‌گذاری شده و همانطور که سرمه باعث زیبایی چشم می‌شود این دوخت به بلوچی‌دوزی‌ها جلوه می‌دهد.

23. Zi Astin.

۲۴. پارچه‌های با بافت ظریف و غیر منظم.

۲۵. گاندی و شش تری رایج هستند.

فهرست منابع

امینی‌مقدم، زبیده (۱۴۰۱)، دوخت‌های منطقه پنجگور، محل مصاحبه کهنوک محمدی سراوان، مصاحبه حضوری، ۲۸ اردیبهشت.

بلوچ‌زهی، ذاکره (۱۴۰۱)، دوخت‌های منطقه بلیده پاکستان، دهور سراوان، مصاحبه حضوری، ۳۰ اردیبهشت.

به‌دانی، مریم، رادنیبا، زیبا (۱۳۹۴)، بررسی تطبیقی نقوش سوزن‌دوزی‌های بلوچ و گلیمک‌های بلوچ خراسان جنوبی، *اولین همایش ملی فرش دستباف خراسان جنوبی، انجمن علمی فرش ایران*، دانشگاه بیرجند. بیهقی، حسینعلی (۱۳۶۵)، هنر و فرهنگ بلوچ، نشریه هنر، (۱)۶، ۴۴۴-۴۷۱.

جهان‌دیده، عبدالغفور (۱۳۸۸)، بررسی و تحلیل شعر بلوچی و سنجش آن با شعر فارسی، *رساله دکتری زبان و ادبیات فارسی*، استادان راهنما: میر

continent Researches University of Sistan and Baluchestan, 5(15), 135-152.

Ourangzeb, A. (2017), Balochi Embroidery Needlework, *Journal Balochistanyat*, Department of Balochi, University of Balochistan, Quetta, VOL.6, 1-13.

Siddiq, M., Kakar, B. (2017), Hand Embellished Fabrics – An Adoptable Potential to Empower Household Women in Balochistan, Bi-Annual Research Journal “Balochistan Review”, *Balochistan Study Centre, University of Balochistan*, Quetta (Pakistan) VOL. XXXVI NO. 1, 283-294.

Alipour, N., Rahmani, S., & Naeini, H., (2017), An Integration between Baluch's Costumes and Contemporary Iranian Woman: An Apparel on Aesthetics Elements, *Journal of History Culture and Art Research*, 6(1), 59-72, 2017.

Alizai, M.Q., Agha, N., Alizai, A., Sajida, N. (2017), Socio-economic Conditions of Women Home-based Balochi Embroidery Workers in Balochistan, Pakistan, *Bi-Annual Research Journal "Balochistan Review"*, Balochistan Study Centre, University of Balochistan, Quetta (Pakistan), 36(1), 187-201.

Nematiniya, A.G. (2013), Geocultural Inter-relations of Iranian and Pakistani Balochistan in the Globalization Era, *Journal of Sub-*

